

Cini Zoltán

∴ Egészségügyi Középiskola–Sonja Marinković Általános Iskola, Nagybecskerek
∴ czolee@freemail.hu

FINNUGOR NÉPEK OROSZORSZÁGBAN

A 2010-es népszámlálási adatok margójára

Finno-Ugric Peoples in Russia

Notes for the Margins of the 2010 National Census in Russia

A dolgozat a 2010-es oroszországi népszámlálás nemzetiségi összetételre vonatkozó adatait elemzi. Vázlatosan vizsgálja az ország lakosságának fejlődését az utolsó három népszámlálás között eltelt időszakban, valamint részletesebben elemzi a finnugor népek számának alakulását és azok térbeli elhelyezkedését Oroszországon belül. A zárófejezetben a közösségek lélekszámának alakulására keres magyarázatot, valamint felvázol egy nem túl pozitívnak minősíthető jövőképet is.

Kulcsszavak: népszámlálás, Oroszország, finnugorok, népességcsökkenés, diaszpórák, közigazgatás

2011 decemberében hozta nyilvánosságra az orosz statisztikai hivatal az első, nemzetiségi összetételeket bemutatni hivatott hivatalos részeredményeit a 2010-es népszámlálással kapcsolatban.¹ A már publikus adatok még nem teljeseek, ugyanis nem tartalmazzák a közigazgatási egységek (szövetségi körzetek, köztársaságok, területek, határterületek, autonóm területek, autonóm körzetek és szövetségi városok) kisebb entitásaira vonatkozó adatokat, csak a legalább néhány ezer fős közösségek számát tüntetik fel. Ezen meghatározás alól kivételt jelentenek azon apró létszámú népek, amelyek őshonosnak bizonyulnak az adott területen. Az adatokat ettől függetlenül érdemes elemezni, mert egyértelműen kirajzolódnak belőlük a 2002-es népszámlálás óta eltelt időszakban bekövetkezett változások.

OROSZORSZÁG LAKOSSÁGA SZÁMÁNAK ALAKULÁSA AZ UTÓBBI HÁROM NÉPSZÁMLÁLÁS TÜKRÉBEN

Oroszország lakosainak száma – a legtöbb európai államhoz hasonlóan – az 1990-es évek óta csökkenő tendenciát mutat. 1989-ben 147 021 869 főt regisztráltak, 2002-ben 145 166 731 főt, legutóbb pedig már csak 142 856 536-ot. A

¹ www.gks.ru/free_doc/new_site/population/demo/per-itog/tab7.xls

negatív népességszám-fejlődés alól csak a Kaukázusban található köztársaságok (Dagesztán, Csecsenföld, Karacsáj-Cserkeszföld), néhány gazdaságilag jelentős régió (Krasznodári Határterület, Tyumenyi Terület), a két szövetségi város (Moszka és Szentpétervár), valamint a közvetlen vonzáskörükbe tartozó Moszkvai és Szentpétervári Terület jelent kivételt. Másutt csökkenő vagy stagnáló tendencia figyelhető meg. Az elnéptelenedés különösen a távol-keleti közigazgatási egységekben, így a Magadáni Határterületen meg a központi régióhoz tartozó területeken is jelentős probléma.

Az orosz nemzetiségű lakosság számának csökkenése ennél drasztikusabb. Az említett periódusban számuk 119 865 946-ról 111 016 896-ra apadt. A csökkenés közel kilencmillió fő. A Kaukázusban kisebb orosz-exodus figyelhető meg. Sok helyen számuk több mint 30%-kal kisebb 2002 és 2010 között (Csecsenföldön 40 645-ről 24 382-re, Ingusföldön 5559-ről 3215-re). Az oroszokhoz hasonlóan számos más népcsoportnál is népességesökkenés tapasztalható. Drasztikusan fogy az ukránok, fehéroroszkok, zsidók, németek, lettek, litvánok, lengyelek és a finnugor népek száma. Az 1989-ben 4 362 872 főt számláló ukrán közösség 2010-re 1 927 988-ra zsugorodott, de a többi felsorolt nép legtöbbszörének a száma is megfeleződött.

Ugyanakkor kifejezett népességrobbanás figyelhető meg a kaukázusi népek esetében. Az ott őshonos avarok, darginok, ingusok, kumükok, lakok, lezgek, oszétek, rutulok, tabaszaranok, caurok és csecsenek száma az elmúlt időszakban szinte a duplájára nőtt. Ezen népek számának növekedése a Kaukázuson kívül is megfigyelhető, bár nem olyan markáns jelenség. 2002 óta jelentősen növekedett a volt szovjet köztársaságokból bevándorolt kirgizek, tadzsikok és üzbégek száma is, de ők nem koncentrálnak meghatározott területekre, hanem az egész ország területén szétszóródva élnek.

A statisztika szerint 2010-ben a legnagyobb oroszországi népek a következők: oroszok (111 016 896), tatárok (5 313 098), ukránok (1 927 988), baskírok (1 584 554), csuvasok (1 435 872), csecsenek (1 431 360), örmények (1 182 388).

A népszámlálás számos olyan népet is megnevez, amelyek a kihalás szélére kerültek, eltűnésük csak idő kérdése. Ilyen népek az aleutok (482), a csulümok (355), az orokok (295), a tazok (274), az izsórok (266), az enyecek (227), a karajtok (205), a krümcsakok (90), a vótok (64) és a kerekék (4).

Meg kell jegyeznünk, hogy feltűnően megnövekedett azok száma, akik nem nyilatkoztak nemzetiségükről. 1989-ben mindössze 15 513 egyén tagadta meg a választást, 2010-ben viszont 5 629 429-en nem nyilatkoztak nemzetiségükről.

NYELVROKONAINK SZÁMÁNAK ALAKULÁSA 1989 ÉS 2010 KÖZÖTT

A finnugor népek nem tartoznak a legnagyobb oroszországi közösségek közé. Mint az imént is láthattuk, egyik finnugor nép száma sem haladja meg az egymillió főt. Legnépesebbek a mordvinok, legutóbb 744 237-en éltek Oroszország-szerte, szemben az 1989-ben rögzített 1 072 939-cel. Róluk elmondható, hogy nagy területen szétszóródva élnek, a Szaratovi Területtől a Tyumenyi Területig, s többezres csoportjuk él Oroszország minden szövetségi köztársaságában. Moszkvában több mint 17 000 mordvint írtak össze. Az utóbbi két népszámlálás között számuk Mordvinföldön 288 834-ről 333 112-re növekedett, de másutt drasztikus méreteket öltött létszámcsökkenésük. A *Révai Nagy Lexikona* már 1916-ban megjegyzi: „...mordvinok erősen összeolvadtak az oroszokkal, sőt nagy részben már saját nyelvüket is elfelejtették” (RÉVAI XIV. 1998: 27). A Mordvinföldön kívüli asszimiláció az utóbbi időben öltött igen jelentős méreteket. A Szamarai Területen 2002-ben 86 000, 2010-ben pedig csak 65 447 mordvin nemzetiségűt jegyeztek. Ugyanezen időszakokban számuk a Penzai Területen 70 739, illetve 54 703, az Uljanovszki Területen 50 229, illetve 38 977, az Orenburgi Területen 52 458, illetve 38 682. Nem ritka az olyan közigazgatási egység sem, ahol nyolc év alatt népességszámuk majdnem megfeleződött, a Kemerovói Területen például 7221-ről 3932-re csökkent.

Az udmurtok vagy votjákok, akiknek nyelve „...csak kevéssel tér el a zürjénekétől...” (RÉVAI XIX. 2002: 26), 552 299-en vannak, az 1989-es 714 833-mal szemben. Főleg Udmurtföldön és a vele szomszédos területeken élnek. Számuk csökkenő tendenciát mutat, bár néhol inkább stagnál 2002-höz viszonyítva: Tatár-földön 24 207-ről 23 454-re, Baskírföldön 22 625-ről 21 477-re módosult.

A marik vagy cseremiszek az oroszországi finnugor népek között a harmadik legnépesebbnek számítanak. Jellemző rájuk, hogy nagyon közel állnak a természethez, melyet a *Révai Nagy Lexikona* is alátámaszt: „...a cseremisz ma is nagyon kedveli a fát s a háza elé nem mulaszt el tölgyet és hársfákat ültetni” (RÉVAI V. 1992: 59). Az utóbbi évtizedben pedig az eloroszosodás következményeként az 1990-es években ismételten visszatértek őseik vallásához, az animizmushoz. Lélekszámuk csökkenése a mordvinokénál és az udmurtokénál mérsékeltebb. 1989-ben 643 698, 2002-ben 604 298, 2010-ben 547 605 marit jegyzett az orosz népszámlálás. Egyik csoportjuk Mariföldön és környékén, másikkuk pedig Baskírföld területén él. Mariföldön 2010-ben 290 863-an, Baskírföldön 103 658-an éltek. Számuk leginkább a Kirovi Területen csökkent az utóbbi nyolc évben, ahol 38 930-ról 29 598-ra módosult. Ugyanakkor Tatár-földön 18 848-an élnek, a 2002-es 18 787-tel, Csuvasföldön pedig 3648-an, a 2002-es 3542-vel szemben.

A komik vagy zürjének és a komi-permjákok gyakorlatilag ugyanazt a nyelvet beszélik, csak eltérő dialektusban. Az orosz népszámlálások viszont már évtizedek óta külön népként kezelik őket, így a táblázatos kimutatásban is így szerepelnek. Együttes lélekszámuk legutóbb mindössze 322 691-et ért el, szemben az 1989-es 483 578-cal. A komik főleg Komiföldön, a népcsoport permi ága pedig a Permi Határterületen él. 2002 és 2010 között a komik száma Komiföldön 256 464-ről 202 348-ra, a komi-permjákok száma a Permi Határterületen pedig 103 505-ről 81 084-re csökkent.

A karjalaiak nyelve közel áll a finnhez. A *Révai Nagy Lexikona* szerint a karjalaiak „...a finnek egy törzse...” (RÉVAI XI., 1992: 256). Oroszország Finnországgal szomszédos régióiban élnek, számuk egyre kisebb. Legutóbb 60 815-en jelölték meg a karjalai nemzetiséget, az 1989-es 124 921-gyel szemben. 2010-ben Karéliában 45 570-en, a Tveri Területen 7394-en, a Murmanszki Területen 1376-an éltek.

A nyenyeczek az uráli alapnyelv szamojéd ágába tartoznak, így a legtávolabbi nyelvrokonaink közé sorolhatók. A kis lélekszámú közösség az utóbbi időben számbelileg gyarapszik. 1989-ben 34 190, 2002-ben 41 302, 2010-ben pedig 44 640 nyenyecet regisztráltak. A Tyumenyi Területen 2002 és 2010 között számuk 27 965-ről 31 621-re növekedett (ide tartozik a Jamali – Nyenyec Autonóm Körzet), az Arhangelszki Területhez beosztott Nyenyec Autonóm Körzetben pedig 7754-ről 7504-re módosult.

Legközelebbi nyelvrokonaink, az osztjákok vagy hantik és a vogulok vagy manysik száma is növekvő tendenciát mutat. Az osztjákok 30 943-an, a vogulok 12 269-en vannak. A Tyumenyi Területen, ahova a Hanti – Manysi Autonóm Körzet is tartozik, 29 277 osztják és 11 614 vogul él. 2002-ben ugyanitt 26 694 osztják és 10 561 vogul élt.

Más finnugor és szamojéd népek igen kis számban élnek Oroszországban. A vepszék 5936-an vannak, elsősorban Karéliában és a Szentpétervári Területen élnek, a szölkupok száma 3649, melyből 2065 a Tyumenyi Területen lakik, a böszörmények 2201-en vannak, főleg Udmurtföld két járásában élnek. Számit (lappot) 1771-et jegyezték, a Murmanszki Területen őshonosak. Rajtuk kívül még 862 nganaszan él Oroszországban, főleg a Krasznojarszki Határterületen. Az izsórok száma 266, az enyeceké 227, a vótoké pedig már csak 64, ebből 33 a Szentpétervári Területen.

Említsük meg, hogy Oroszország területén legutóbb 20 267 finn, 17 875 észt és 2781 magyar nemzetiségűt is nyilvántartásba vettek. A finnugor nyelvcsaládhoz tartozó lív népcsoportot 1989-ben jegyezték utoljára, azóta nincs róluk semmilyen kimutatás.

OKOK, JÖVŐKÉP²

Az uráli (finnugor és szamojéd) népek lélekszámbeli csökkenésének számos oka van. Az egyik a közigazgatási rendszer következtében fennálló szétdaraboltság. 2010-ben egyetlen közigazgatási egységben sem alkottak többséget, még a róluk elnevezett köztársaságokban, autonóm körzetekben sem. 2002-ben még létezett a Komi – Permi Autonóm Körzet, melyben a permi komik (komi-permjákok) abszolút többségben éltek, de a 2005 után bekövetkezett oroszországi közigazgatási reformok megszüntették a kevés lakossággal rendelkező területeket (leszámítva a Csukcs Autonóm Körzetet), ennek következtében nagyobb területek részeivé váltak. 2010-ben a Komi – Permi Autonóm Körzet már a Permi Határterülethez tartozott. A marik és a mordvinok helyzete a legjobb ilyen szempontból, a róluk elnevezett köztársaságokban az összlakosság mintegy 40%-át képezik. A Hanti – Manysi Autonóm Körzetben viszont csak minden századik ember osztják vagy vogul. Mint már jeleztük, a szétszóródás főleg a mordvinokra jellemző, akiknél csak a tatárok élnek még nagyobb diaszpórákban.³

² A fejezet Maticsák Sándor *Az Oroszországban élő finnugor népek identitásáról* című tanulmányából von le következtetéseket.

³ A tatárok, nem finnugor nép lévén, nem képezik ezen dolgozat vizsgálatának tárgyát, bár etnikai szétdaraboltságuk, az orosz hódoltság alatti történetük, helyzetük sokban hasonlít a finnugor népekéhez.

A finnugorok anyanyelve az oroszhoz viszonyítva le van minősítve, nem lehet vele az élet minden területén érvényesülni. Így körükben szinte magától értetődő a kétnyelvűség. A vegyes házasságokban született gyerekek legtöbbször már csak oroszul beszélnek, ebből kifolyólag az orosz etnikum szokásait, kultúráját viszik tovább.

Az orosz törvények szerint csak az általános iskola alsó osztályaiban biztosítandó az anyanyelvi oktatás, később már csak anyanyelvet és irodalmat lehet anyanyelven tanulni. Az iskolarendszer ilyen felépítése pedig egyértelműen elősegíti a finnugor nyelvek presztízsvésztését. A finnugor népek alulképzettek, akik elvégzik felsőfokú tanulmányaikat, gyakran már jobban kötődnek a hivatalos állami nyelvhez mint a saját anyanyelvükhöz. A finnugor nyelvekben gyakran nem léteznek tudományos szakterminológiai kifejezések, hanem az oroszot használják. Ebből kifolyólag a felsőfokú végzettségű finnugorok csak oroszul tudnak foglalkozni hivatásukkal, továbbképzésük csak ezen a nyelven lehetséges.

A népesség számának csökkenésében jelentős szerepet játszik életmódjuk is. Az oroszországi finnugorok helyzetüket gyakran kilátástalannak ítélik meg. Körükben drámai méreteket ölt az alkoholfogyasztás, és az öngyilkossági arányszám is magas. A komi férfiak több mint fele nem éri meg a hatvan évet. A gazdasági és a nyelvi kilátástalanság, az iskolázatlanság, a gyökerek elvesztése rányomja bélyegét a finnugor népek helyzetének alakulására. Életkörülményeik javulását az iskolázottságtól várják, de a magasabb képzettség egyenes út az anyanyelv és az identitás elvesztése felé.

Oroszországi nyelvrokainak jövőképe nem fest túl jól. Az egyre gyorsuló asszimilációval kell szembenézniük, a közeljövőben várhatóan felszívódnak diaszpóráik. Maticsák Sándor szerint a jelenlegi népességcsökkenő tendenciák folytatása (nem romlása!) mellett 2100-ra már százezer embernél kevesebb beszél majd a finnugor nyelveket. Pozitív körülménynek könyveltük el, hogy legközelebbi nyelvrokaink száma növekedett, de ez elsősorban a „megélhetési kisebbségek” miatt következett be. Ugyanis számos nem osztják és vogul is „felvette” ezt a nemzetiséget, mivel őket bizonyos kedvezmények (halászati és vadászati jog) illetik. Így számuk növekedése csak látszólagos, a valóságban a vogul és az osztják nyelv a kihalás szélén áll. Egyes népekről lassan már csak múlt időben lehet beszélni, a lívek, vótok, izsórok és vepszék az elkövetkező néhány évtizedben várhatóan felszívódnak a többségi orosz tengerben.

A finnugorok térvésztése elkerülhetetlen, de azért vannak biztató jelenségek is, melyek reményt adnak fennmaradásukra. Az utóbbi két népszámlálás között Mordvinföldön a mordvinok száma közel negyvenötezer fővel növekedett. Egyesek ezt azzal magyarázzák, hogy Szaranszk, Mordvinföld fővárosa egyre inkább az oroszországi finnugor mozgalom központjává válik, ami az ottani mordvinok identitástudatának megerősödését eredményezi. Oroszországban is

egyre többet foglalkoznak a multikulturalizmussal, az „egzotikus” népek kultúrájával és nyelvével, s ez egyre szélesebb köröket érdekel, egyre többen fedezik fel a sokszínűség értékét. Olyannyira, hogy a 2012-es Eurovíziós Dalversenyre Oroszország egy udmurt (votják) nyelven énekelt dallal nevezett be.

A kisebbség helyzete minősíti a többségi nemzetet, annak jóléte vagy rossz helyzete tükrözi a többség hozzájuk való viszonyulását. Az orosz kisebbségügyi törvények nem mérőföldkövek, a finnugorság helyzete sem túl biztató, de talán még van remény az egyre inkább fogyatkozó finnugor népek túlélésére.

IRODALOM

A 2010-es oroszországi népszámlálás adatainak forráshelye az interneten: www.gks.ru/free_doc/new_site/population/demo/per-itog/tab7.xls A letöltés ideje: 2011. december 23.

Maticsák Sándor: *Az Oroszországban élő finnugor népek identitásáról* http://finnugor.arts.unideb.hu/maticsak_publ/Pdf/069-Fgrnepek-Disputa07.pdf A letöltés ideje: 2012. április 30.

Révai Nagy Lexikona V. Csata – Duc. Hasonmás kiadás. 1992. Szekszárd, 59–60.

Révai Nagy Lexikona XI. Jób – Kontúr. Hasonmás kiadás. 1992. Szekszárd, 256.

Révai Nagy Lexikona XIV. Mons – Ottó. Hasonmás kiadás. 1998. Szekszárd, 27., 873.

Révai Nagy Lexikona XIX. Vár – Zsúri. Kiegészítés. Aachen – Beöthy. 2002. Szekszárd, 436., 455.

Finno-Ugric Peoples in Russia

Notes for the Margins of the 2010 National Census in Russia

The paper analyzes the results of the 2010 census in Russia referring to national composition. It outlines the development of the population in the periods between the last three censuses, and it further examines the population count of Finno-Ugric peoples as well as their geographical positions within Russia. In the final part, the paper attempts an explanation to the tendency of changes in number, and envisages a rather gloomy future trend.

Keywords: national census, Russia, Finno-Ugric, decrease of population, diasporas, administration

Közigazgatási Terület	össz lakosság	mordvin	udmurt	mari	komi	komi-permják	karjalai	nyenec	oszfják/hanti	vogul/manyasi	vepsze	számi (lapp)	nganaszan
Oroszország	147 021 869	1 072 939	714 833	643 698	336 309	147 269	124 921	34 190	22 282	8 279	12 124	1 835	1 262
2002	145 166 731	843 350	636 906	604 298	293 406	125 235	93 344	41 302	28 678	11 432	8 240	1 991	834
2010	142 856 536	744 237	552 299	547 605	228 235	94 456	60 815	44 640	30 943	12 269	5 936	1 771	862
Karélia	716 281	808	290	362	282	72	65 651	6	4	1	4 870	7	/
2010	643 548						45 570				3 423		/
Komi-föld	1 018 674	2 390	2 336	3 202	256 464	1 118	341	708	88	11	37	/	/
2010	901 189				202 348			503	48	8			
Nyenec	41 546	30	95	33	4 510	4	5	7 754	5	/	/	/	/
Autonóm K. 2010	42 090				3 622	1		7 504					
Szentpétervári Terület	1 669 205	2 139	959	981	669	206	2 057	26	17	19	2 019	15	1
2002	1 716 868										1 380		
2010	1 269 568	432	288	268	367	69	212	15	7	2	426	9	/
Vologdai Terület	1 202 444										412		
2002	892 534	2 479	933	1 037	2 177	133	2 203	163	11	6	128	1 769	/
2010	795 409	1 625			1 649		1 376					1 599	
Murmansz-2002	1 471 459	1 694	411	545	199	152	14 633	15	8	8	11	/	/
2010	1 353 392						7 394						
Tveri Terület	4 104 336	26 020	22 625	105 829	167	110	53	4	6	9	5	1	/
2002	4 072 292	20 300	21 477	103 658									
2010	727 979	1 255	2 166	312 178	78	42	27	6	10	43	2	3	/
Mari-föld	696 459			290 863									
2010	888 766	283 834	147	227	45	34	30	/	10	6	1	/	/
Mordvin-föld	834 755	333 112											
2002	3 779 265	23 702	24 207	18 787	163	464	91	3	4	13	4	1	/
2010	3 786 488	19 156	23 454	18 848									
Tatár-föld	1 570 316	1 157	460 584	8 985	242	367	28	4	11	5	/	/	/
2002	1 521 420		410 584	8 067									
2010													

Csuvás- föld	2002	1 313 754	15 993	453	3 542	103	66	39	2	6	2	3	/
	2010	1 251 619	13 014		3 648								/
Kirovi Terület	2002	1 503 529	604	17 952	38 930	1 054	817	72	37	8	11	8	3
	2010	1 341 312		13 639	29 598								
Nyizsnij Novgorodi	2002	3 524 028	25 022	828	7 757	552	183	114	8	13	3	10	4
	2010	3 310 597	19 138		6 415								
Orenburgi Terület	2002	2 179 551	52 458	1 416	1 372	151	185	59	5	11	12	4	2
	2010	2 033 072	38 682										
Penzai Terület	2002	1 452 941	70 739	207	224	56	46	25	4	1	10	/	/
	2010	1 386 186	54 703										
Permi Határter.	2002	2 819 421	2 363	26 272	5 395	1 181	103 505	120	20	26	31	6	1
	2010	2 636 276		20 819	4 121		81 084						
Szamarai Terület	2002	3 239 737	86 000	1 608	3 889	291	348	167	13	11	18	7	3
	2010	3 215 532	65 447										
Szaratovi Terület	2002	2 668 310	16 523	1 800	3 983	170	337	89	3	8	8	5	6
	2010	2 521 892	10 917										
Uljanovsz- ki Terület	2002	1 382 811	50 229	499	821	139	139	37	2	6	4	1	4
	2010	1 292 799	38 977										
Szverdlovsz- ki Terület	2002	4 486 214	9 702	17 903	27 863	629	1 897	201	63	148	259	15	/
	2010	4 297 747	6 303	13 789	23 801						251		1
Tyumenyi Terület*	2002	3 264 841	9 683	6 310	11 023	10 555	3 397	180	27 965	26 694	10 561	8	5
	2010	3 395 755							31 621	29 277	11 614		
Cseljabinsz- ki Terület	2002	3 603 339	18 138	3 344	3 695	267	498	128	22	38	23	6	/
	2010	3 476 217	12 147										
Krasznoj- szki Határt.	2002	2 966 042	7 526	3 250	5 104	353	648	132	3 188	19	16	10	1
	2010	2 828 187							3 633				811
Moszkva főváros	2002	10 382 754	23 387	1 983	1 979	734	331	568	66	44	22	25	12
	2010	11 503 501	17 095										3

* A Tyumenyi Terület magába foglalja a Hanti–Mansyi Autonóm Körzetet és a Jamali–Nyenyec Autonóm Körzetet is.